

Povinné očkování: analýza českého veřejného diskurzu a její praktické využití

Michaela Špačková

Oddělení epidemiologie infekčních nemocí, Centrum epidemiologie a mikrobiologie, Státní zdravotní ústav, Praha, ČR

michaela.spackova@szu.cz

Anna Durnová

Katedra veřejné a sociální politiky, FSV UK / Institut für Höhere Studien - Institute for Advanced Studies, Vídeň, Rakousko

durnova@ihs.ac.at

INSTITUT FÜR HÖHERE STUDIEN
INSTITUTE FOR ADVANCED STUDIES
Vienna

WHO

- očkování v současnosti zachrání 2-3 mio životů /rok
- dalším 1,5 milionu úmrtí by se dalo včasným očkováním zabránit

Důvody, proč se lidé rozhodnou neočkovat

- ledabylost
- problémy s dostupností očkovacích látek
- nedůvěra

Doporučení; zavést **opatření proti dezinformacím, edukace zdravotnického personálu, komunikace s veřejností**

ALE!

- **Abychom s veřejností mohli správně komunikovat, musíme ji pochopit!**

Historie prevence nemocí

- Starověk – Čína, Indie, Egypt... **izolace, karanténa, vykuřování, ...zařikávání duchů...**
- 10. století Čína, 18.stol. Evropa – **variolizace** - dobrovolně, lidé se báli onemocnění „hrůza ze zohyzdění, strach ze smrti“ - 15 let dožilo pouze 50 – 60 % dětí
- 18.stol. Evropa - **vakcinace**
- 19. stol.
 - rozšíření **očkování proti variole**; Napoleon 1805 – vakcinace vojáků, povinnost očkování (v Čechách 1821)
 - nová očkování **proti vzteklině 1885, tyfu, choleře, moru...**

objev →
pochybnosti,
nedůvěra

KOMUNIKACE

Historie očkování

- Starověk – Čína, Indie, Egypt... **izolace, karantény, zařikávání duchů...**
- 10. století Čína, 18.stol. Evropa
lidé se báli onemocnět
smrti“ - 15 let d
- 18.stol

Eradikace a eliminace některých onemocnění ... spolu s
 hygienickými principy vakcinace nadále považována za jeden z
 největších úspěchů medicíny !!! **ALE...**
 ...**proočkovanosť v rozvinutých zemích klesá,**
některá závažná infekční onemocnění opět na vzestupu

...ochybnosti,
 nedůvěra
KOMUNIKACE

Zdravotnické praktiky

- založené na víře
 - bohové a démoni nemocí, porodů... proti neštovicím - drčený roh z jednorožce, drčené perly s cukrem... analgezie – alkohol, opium, konopí, nic „bolest = boží trest“
 - založené na zkušenostech (empirická medicína, expert-based medicine)
 - **Evidence-based medicine**
 - **Evidence-based public health**
- } Evidence – nejvyšší dosažená úroveň poznání podložená vědeckými důkazy

Věda nikdy neposkytne výsledek se 100 % jistotou
(stanovení pravděpodobnosti, vždy určitá míra nejistoty)

Společenská dynamika

- část populace mění svůj pohled na svět: **teorie postmaterialismu – oslabení vědecké a lékařské autority, idea „přirozenosti“**
 - posílení postavení a práv pacientů
- Důraz na **osobní odpovědnost za vlastní zdraví (individuální hodnocení rizik)** se dostává do protikladu ke koncepcím zdraví veřejného (které hodnotí rizika populační jazykem statistiky).
 - posílení individuální odpovědnosti za vlastní zdraví je **žádoucí**, současně však **nutné také posílit individuální zájem o zdraví společnosti**, princip solidarity!!!

Informační obezita

- dostupných informací nepřeborné množství; hlavní roli má „internet“
 - > 48 000 příspěvků o očkování /měsíc
 - 330 000 vyhledávání k tématu očkování na Google měsíčně
- **kdokoliv může napsat cokoliv** (sociální sítě, subjektivní, emocionální příspěvky... možné **šíření nepravdivých informací** - principy vyhledávacích algoritmů „najdu co hledám, co chci slyšet, co mě zajímalo minule...) - **vyvrátit** nepravdivé informace **obtížné**
- **sdíleno minimum pozitivních příběhů /informací**
- **velká rychlost šíření informací + oslovení velmi mnoha lidí**
- ovlivňují rozhodování jednotlivců → důvěra v lékaře klesá

Odborné informace

- nutné vysvětlit odborné problémy na všeobecně přijatelné úrovni
- odborník omezen ve vyjadřování; většinou nereprezentuje jen sám sebe, ale instituci, stát, názory odborných společností...
- odborné informace pro širokou veřejnost špatně dostupné - veřejnost není školená ve vyhledávání relevantních informací na internetu, nemusí správně porozumět odborné terminologii... (ani to není očekáváno)

ČR (kvalit.) výzkumy postojů rodičů ...

- 1. Marhánková a kol. 2016** (372 resp., 93 % ženy, nejč. 30-40 let, 73 % vdané)
 - kritický postoj k očkování **rodiče s VŠ vzděláním (62 %)**, či maturitou (30 %) zejm. v Praze, JMK a STC kraji, holistický přístup (**nemoc = přirozenou součástí života**), **kritika nedemokratičnosti systému**, obavy z rizik spojených s očkovaním vs. nedůvěra v jeho benefity, ...využívají výsledky odborných studií k legitimizaci svého rozhodnutí (chybějící dlouhodobé studie atd.)
- 2. Bischofová z r. 2015 dipl. práce** (soubor 12 matek)
 - nejč. důvody odmítání očkování; **strach z nežádoucích účinků**, „alternativní“ **přístup k životu**; „nemoc není vnímána jako negativní záležitost“, neinvazivní přístup ke zdraví, **vlastní zkušenost, názory kamarádek, informace z internetu, negativní zkušenosti s lékaři, zdravotnictvím...**

Jak uchopit komunikaci s veřejností?

- Jak veřejná debata o očkování vypadá?
- Kdo ji utváří – komu je dáváno slovo?
- Co z této debaty vyplývá?

→ v sociologii a politologii se uchopení veřejné debaty sleduje skrze diskurz

Diskurz

- soubor výpovědí o určitém tématu
 - sémantická (významová) pole & z nich spojené vyprávěcí vzorce
- vychází ze schopnosti jazyka
 - zrcadlit okolní svět
 - zároveň jej také spoluutvářet

**Jak věci říkáme/formulujeme
→ tak také vypadají.
Nejde jen o rétoriku ale o
utváření „sociálních praktik“ !!!**

- Jak vypadá diskurz stran povinného očkování?
- Co z dat získaných analýzou veřejného diskurzu můžeme vyvodit pro potřeby vakcinologické komunity? („lessons learned“)

Vzorek pro interpretativní analýzu

analyzovány tematicky zaměřené články všech mediálních jednotek v českém mediálním prostoru (**klíčová slova „očkování“, „očkovat“**) v obd. leden až srpen 2019 – současně probíhající epidemie spalniček v ČR, což umožnilo;

- **sledovat dynamiku debaty** (kontroverze umožní tematizovat nějakou věc /aktivitu, v našem případě „očkování“)
- nejde o zhodnocení názorů pro a proti, ale „proč“, **„jak lidé své názory argumentují“**, jaký k tomu používají „jazyk“
- snaha objektivně posoudit reakci na konkrétní „problém“ a **jak se skrze tento „problém“ komunikují jednotlivé postoje vůči očkování**
- **pochopit kdo a proč je vnímán jako pozitivní /negativní aktér debaty**

Tematické zaměření vzorku

- **nalezeno více než 5000 tematicky zaměřených jednotek** – účelem nebylo srovnání médií, ale analýza dominantních vyprávěcích vzorců
- pro analýzu vybrány 2 média: **MF Dnes** (nejvíce o „očkování“ a zároveň nejčtenější deník) a **Zdravotnický deník** (napojení na odbornou komunitu) - nejlépe reprezentují českou veřejnou debatu ohledně zdravotnictví
- **analyzováno 141 jednotek: v rámci analýzy zjišťován tematický fokus**
→ **co se primárně objevuje (v textu/diskuzi) v souvislosti s očkováním**
– jaké rétorické figury /metafory jsou používány

Zjištěno

V rámci analýzy 141 jednotek k tématu „očkování“, „očkovat“ zjištěno;

- 66 fokusů na téma spalničky, 7 pneumokoky, 6 meningokoky, 4 chřipka
- 34 jednotek - obecné články o očkování
- 22 jednotek - zmínky o odpůrcích /odmítačích – 3 vyloženě o odpůrcích
- 5 jednotek - zahraniční spolupráce s WHO
- 24 jednotek se zabývalo situací v zahraničí; Německo (5) a USA (6)
- 13 jednotek k očkování zdravotnického personálu (+ pomáhajících profesí)

... Některé jednotky mohou mít více tematických fokusů.

POZN: Datový vzorek k dispozici u Dr. Durnové

Sémantická pole; spalničky

Dominantně používán výraz: **1. závažné infekční onemocnění**, vysoce inf.onem...

2. hrozba - př. „tikající bomba“ (5/MF); „časovaná bomba“ (5/ZD)

Aktivní vazba - „Spalničky poslaly třídu i učitele do karantény“(3/MF) – umocnění akce!!!

Gradace - „Nabírají na síle“ (2/MF) „spalničky jsou zpět. A stávají se hrozbou“
Kadence textu !!! (2/MF); „A vracejí se spalničky“ (2/ZD) práce s větou !!!

Personifikace - osobní příběh („holčička onemocněla...“, „chlapeček zemřel...“)

Srovnání - „nakažlivější než chřipka“ (25/3/19/ZD) srovnání s něčím co všichni dobře znají /chápu

Sémantická pole; odpůrci

Homogenizace skupiny – odpůrci představeni všichni stejně (hození do jednoho pytle) ve spojitosti se všemi ostatními praktikami, které popírají úspěch medicíny, hovoří se o nich jako o třetí osobě „oni“

- **ALE** víme jestli jsou všichni stejní? Máme o této skupině relevantní data?

Radikalizace celé skupiny odpůrců - figura „**ad absurdum**“ - radikální spektrum jejich chování je vyzdvihováno a unifikováno

Kulturní dopad – „nový životní styl“ (3/MF), neočkování = „Pražská vzpoura“ (2/ZD)

Nedůvěra v očkování je představena převážně ve spojitosti s „fake news“ a konspiračními teoriemi - vyznívá jako by tyto byly důvodem pro nedůvěru – ALE: mohlo by to být obráceně? – relevantní data odkud pramení nedůvěra nejsou

Dominantní vyprávěcí vzorce

- „**návrat**“ onemocnění preventabilních očkováním
- „kulturní **apokalypsa**“
- „**emocionální nákaza** digitálně podpořená“ citace, zjednodušení ale opět homogenizace skupiny **odpůrců** (1/ZD)
- převaha ekonomického jazyka (očkování ekonomicky efektivní, neživí to nedůvěru, vhodnější rámování skrze bezpečnost – **ekonomicky efektivní se objeví vždy na prvním místě před bezpečností...** - vhodnější předkládat v opačném pořadí ???
- **dichotomické představení problému** (viz radikalizace) – **zcela špatné nebo zcela dobré, nic mezi tím**

Marginální vzorce – objevují se okrajově...

Např.

- Spojitost antibiotické resistance a očkování → **očkování by snížilo nadužívání antibiotik -- možná práce s váhající skupinou odmítačů?** (alternativní životní styl??) ...očkování jeden ze způsobů, který dlouhodobě snižuje užívání antibiotik
 - (pouze 3x diskutováno či zmíněno v celém vzorku)

Lessons learned

Zjistit kdo jsou odmítači očkování – neznáme tu skupinu, není jednotná, víme o nich velice málo (sociologicky, jaké vzdělání, důvody...)

Rozlišovat nedůvěru v „institute“ a v souvislosti s "fake news" - diverzifikovat, provést řádný sociol. výzkum odkud nedůvěra pramení...

Dichotomická komunikace (pro vs. proti, dělení na dva tábory) diskuzi uzavírá
...hledat strategii jak diskuzi otevřít - zapojení odborníků na komunikaci...

- nevyužitý potenciál; očkování snižuje potřebu antibiotik, nadužívání antibiotik je jedním z diskurzu kolem odmítačů → argumentační skulina pro odbornou komunitu ???
- zdůraznit edukační pohovory – tj. více pracovat s pozitivními příběhy lékařů...

Společný cíl - i církve podporují očkování...

Katechismus: ...zdůrazňuje důležitost očkování jako projev solidarity k těm, jež nemohou být očkováni...

Ortodoxní ruská církev: odsoudila anti-vakcinační hnutí, zákaz šíření anti-vakcinační literatury

Protestantská víra: svobodu

Islám: „zla“

Judaismus: „Bůh stvořil člověka k obrazu svému... člověk se má radovat z dobroty Světa a užívat...“ → **měl by být zdravý!!!**

Ortodoxní židovská Unie intenzivně pomáhá rodiče k očkování!

Budhismus: nezabývá se embriem (životem od počátku života...)

Moderní Japonsko: odmítají vše (transplantace, očkování)

Moderní Japonsko: 1868 uznalo moderní medicínu, od 1962 očkování povinné, od 1994 pro tlak veřejnosti (obavy z vedlejších účinků) opět nepovinné

Pelčić, Gordana, et al. "Religious exception for vaccination..." Croat. Med. J. 57.5 (2016): 516.

Děkuji za pozornost! 😊

Povinné očkování: analýza českého veřejného diskurzu a její praktické využití

Michaela Špačková

Oddělení epidemiologie infekčních nemocí, Centrum epidemiologie a mikrobiologie, Státní zdravotní ústav, Praha, ČR

michaela.spackova@szu.cz

Anna Durnová

Katedra veřejné a sociální politiky, FSV UK / Institut für Höhere Studien - Institute for Advanced Studies, Vídeň, Rakousko

durnova@ihs.ac.at

INSTITUT FÜR HÖHERE STUDIEN
INSTITUTE FOR ADVANCED STUDIES
Vienna